

СУЧАСНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

М.С. Панов

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, nikita.psyhol@ukr.net

Вступ. Кризові явища на державному та суспільному рівнях відіграють суперечливу роль у житті людини: вони або стимулюють її активність і конструктивний розвиток як особистості й фахівця, або призводять до дезадаптації. Водночас, дія зовнішніх факторів корелюється з цілим комплексом якостей, що складають адаптаційний потенціал людини. Люди, що залишилися без роботи з огляду на політичні чи суспільні чинники, часто демонструють неготовність адекватно вирішувати проблеми професійного облаштування на новому місці чи в нових умовах.

Мета даної статі – визначення психологічних особливостей професійної реабілітації особистості в сучасному соціумі (на прикладі безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб).

Було використано низку емпіричних методів, зокрема: анкетування фахівців (працівників державних органів влади, представників державних, громадських і волонтерських організацій, психологів), що брали участь у забезпеченні підтримки безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб; інтерв'ювання психологів, залучених до роботи із зазначеною категорією населення, спостереження за їхньою роботою; бесіди з респондентами, що належали до внутрішньо переміщених осіб; метод експертних оцінок (методика «Карта соціальної адаптації» (для експертів) (Н. Завацька), вивчення даних з документації місцевих органів влади, громадських і волонтерських організацій.

Виклад основного матеріалу. Вирішальне значення для професійної реабілітації має, по-перше, державна політика та, по-друге, внутрішній потенціал особистості, її «стартові» умови. Можливість працевлаштування загалом і професійної реабілітації зокрема є серйозною проблемою для внутрішньо переміщених осіб, адже швидко знайти роботу та пристосуватися

до нового професійного середовища дуже складно.

О. Є. Блинова виокремлює дві групи чинників успішності соціальної адаптації мігрантів у нових соціокультурних умовах:

- соціальні (групові) чинники: обставини й характер міграції; стосунки в родині; наявність соціальної підтримки; налагодження контактів з місцевим населенням, наявність друзів та знайомих, якість «соціального капіталу» мігранта; взаємне позитивне сприйняття переселенців і місцевих мешканців; державна політика, спрямована на підтримку соціокультурної інтеграції вимушених мігрантів;

- індивідуальні чинники: вік; стать; рівень освіти та соціального статусу; особистісні характеристики (внутрішня локалізація контролю; гнучкість та диференційованість Я-концепції; «когнітивна складність»; толерантність до невизначеності; високий рівень самоконтролю та самоефективності; установка на застосування поведінкових стратегій активного планомірного подолання проблем та пошуку соціальної підтримки; установка на застосування стратегії пристосування до нових умов або активного впливу на них; готовність до змін, саморегуляція; комунікативна компетентність; здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій та Я-концепції; високий рівень поінформованості про специфіку нового середовища) [1].

Професійна адаптація є своєрідним показником ефективності державної політики. Так, на регіональному та обласному рівнях діють програми, спрямовані на інтеграцію, соціальну адаптацію та захист внутрішньо переміщених осіб (табл. 1). У деяких областях відсутні цілеспрямовані програми із захисту зазначеної категорії громадян, проте підтримка може здійснюватися в межах програм допомоги громадянам, що опинилися в складній життєвій ситуації. До реалізації положень указаних програм залучалися фахівці місцевих органів влади, а також державних та громадських організацій, благодійних фондів.

Таблиця 1

Перелік чинних регіональних і обласних програм, метою яких є

підтримка внутрішньо переміщених осіб

Регіон / область	Назва програми, посилання на Інтернет-ресурси	Основні положення щодо внутрішньо переміщених осіб
ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ	<p>1. Комплексна цільова програма соціального захисту населення Вінницької області на 2019–2021 рр. https://vinrada.gov.ua/perelik_dovgostr_okovih_program.htm.</p>	<p>Підтримка інтеграції, соціальної адаптації, інформування та захисту внутрішньо переміщених осіб.</p> <p>Забезпечення навчання сучасних методик консультування, супроводу, інтерв'ювання працівників, відповідальних за роботу з пільговими категоріями населення (проведення навчальних семінарів, тренінгів, фокус-груп, воркшопів, тематичних занять та інших форм навчання).</p>
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ	<p>Програма соціальної підтримки учасників АТО/ООС, членів сімей загиблих учасників АТО/ООС, внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території, районів проведення АТО/ООС на територію Житомирської області у 2020 р.</p> <p>https://zt.gov.ua/index.php/ofitsijni-dokumenty/oblasni-programi/perelik-oblasnih-program.htm.</p>	<p>Надання ВПО грошової допомоги як таким, що потрапили у важкі життєві обставини;</p> <p>Забезпечення ВПО тимчасового проживання.</p>
ІВАНО-	Обласна комплексна програма	Соціальний захист

ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ	соціального захисту населення Івано-Франківської області на 2017–2021 рр. http://rzhrada.if.ua/index.php?id=1398 .	окремих категорій, зокрема внутрішньо переміщених осіб.
ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ	Регіональна цільова програма щодо підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб у Луганській області на 2017–2018 рр. http://loga.gov.ua/oda/about/depart/praci/programs/programs/regionalna_cilova_programa_shchodo_pidtrimki_ta_adaptaciyi .	Покращення рівня життя внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їхнього права на житло та достатній життєвий рівень, право на соціальний захист, здоров'я, медичну допомогу та освіту.
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ	Комплексна програма соціального захисту населення «Турбота» на період до 2020 р. https://www.mk-oblrada.gov.ua/oblasni-programy .	Соціальна й матеріальна допомога внутрішньо переміщеним особам.
СУМСЬКА ОБЛАСТЬ	Обласна комплексна програма соціального захисту населення на 2017–2021 рр. http://sm.gov.ua/uk/2012-02-03-08-03-13.htm .	Соціальна й матеріальна допомога внутрішньо переміщеним особам.

У контексті професійної реадптації варто згадати і психологічну допомогу, яку надавали внутрішньо переміщеним особам волонтерські організації, насамперед, у Харківській області («Станція Харків», Центр «Під Арочкой», «Самаритяни»), у Дніпропетровській (Допомога Дніпр, Допомога Донбас), у Донецькій та Луганській (СОС Краматорськ, Країна Вільних Людей, СОС Слов'янськ, Фонд Романовського, 7-а Лінія). Деякі з них отримали фінансову допомогу від міжнародних донорів або були виконавчими партнерами міжнародних організацій. Зокрема варто назвати такі організації, як-от: Карітас Україна, спільнота волонтерів «Відновлення Схід», Восток SOS, Крим SOS, Донбасс SOS, НУО «Станція Харків», координаційний центр ВПО

«Допомога Дніпра», Кримська діаспора, Рада громадських ініціатив, Громадська ініціатива, ГО Переселенець, Благодійний Фонд «Ксена», Центр зайнятості вільних людей, Рада громадських ініціатив. Очевидно, що всі ці організації по-різному розставляли пріоритети щодо сфер надання допомоги внутрішньо переміщеним особам (консультативні послуги, психологічна підтримка, матеріальна допомога, вироблення державної політики щодо цієї категорії громадян), а отже, вони в різному обсязі брали участь в забезпеченні професійної реадаптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб. Аналіз практики діяльності волонтерських організацій підтвердив, що їм подекуди бракувало системного підходу та кваліфікованих фахівців-психологів.

Широко обговорювалися питання надання психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам, зокрема і з проблеми професійної реадаптації, у науковому середовищі, починаючи з 2014–2015 рр. Наприклад, відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» виконував науково-дослідний проект з теми «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції». Восени 2014 р. низка наукових установ, серед яких Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України та Інститут економіки промисловості НАН України у співробітництві з НДО ВПО, «Інститут економіки та прогнозування НАН України», створили Форум з питань вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, у межах якого було проведено низку науково-практичних заходів. Результати їхніх наукових досліджень були узагальнені в Національній доповіді «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі», а також у різноманітних наукових виданнях.

Висновки. Отже, професійна реадаптація – це поступове пристосування особистості, що вже має досвід професійної діяльності, до її нових умов, при якому відбувається перебудова потребово-мотиваційної сфери особистості.

Показником ефективної професійної реадаптації є гармонійні відносини між адаптаційним потенціалом особистості й новими умовами професійної діяльності. Визначено, що безробітні, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб відчувають труднощі під час адаптації до нових соціально-економічних умов, їм притаманна переважно пасивна й очікувальна позиція.

З'ясовано, що на допомогу внутрішньо переміщеним особам у цілому і психологічну підтримку зокрема спрямовано низку державних, регіональних і обласних програм, розроблення яких відбувалося відповідно до соціально-психологічних чинників професійної реадаптації зазначеної категорії населення та рівня її дезадаптації. Зазначена проблема перебувала в центрі уваги низки волонтерських організацій, які діяли переважно в регіонах масової концентрації внутрішньо переміщених осіб, проте їхня психологічна підтримка характеризувалася відсутністю комплексного системного підходу й браком компетентних фахівців.

Література:

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3 (1). С. 111–117.